

UYEYNE b. HİSN

nef (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, IV, 171; VII, 425-426; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 149, 302-304, 342, 603-604; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), II, 564-566, 595-597; III, 85-88, 90-92, 256-257, 259-260; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru ihyâ'i't-türâsî'l-Arabî), II, 304-305; Dârekutnî, *es-Sünen* (nşr. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), Kahire 1386/1966, III, 218; İbn Abdülber, *el-İstifâb*, III, 1249-1251; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 331; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 220-221; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: 'Ah-dü'l-Hulefâ'r-râşidin*, s. 347-352; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Teftîhü'l-Kur'ânî'l-âzîm*, Beyrut 1385/1966, V, 488; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 54-55; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (trc. Mehmet Yazgan), İstanbul 2004, s. 204-205, 425, 429-432, 443, 811-814; M. Lecker, "Uyayna b. Hîşn", *El²* (İng.), X, 959-960.

BÜNYAMİN ERUL

UYGURLAR

Orta Asya'da bir Türk kavmi.

Önceleri Ötüken'de (bugünkü Moğolistan), daha sonra Uluğ Türkistan denilen Orta Asya'nın değişik bölgelerinde devletler kuran Uygurlar bugün Doğu Türkistan'da yaşamaktadır. Uygur adının aslı tam olarak bilinmemektedir. Kâşgarlı Mahmud'un bu adla ilgili verdiği bilgi daha çok halk etimolojisine dayanır. Uygurlar'dan bahseden Çin kaynakları onları Hunlar'ın soyundan kabul eder ve Hui-ho (uçan şahin) adıyla kaydeder. Akraba kavimlerle birlikte Dokuz Oğuz-On Uygur diye isimlendirilirler. IV-V. yüzyıllarda Toba Devleti zamanında Töles adını aldılar. Çinliler'e göre Uygurlar kalabalık bir topluluk değildi, fakat çok kabiliyetli ve cesurdu; yüksek tekerlekli (kao-chih) arabaları vardı, gerek göçlerde gerekse savaşlarda bu arabaları kullanırlardı. Selenga ve Orhon nehirlerinin kıyılarında oturan Töles oymakları Göktürk Devleti kurulunca onların egemenliğini tanıdı. Baykal gölünün güneyindeki bozkırlarda iç işlerinde serbest olarak yaşadılar. VII. yüzyılda Göktürkler Çinliler'e yenilince Töles birlikleri dağıtıldı.

Göktürk Devleti'nin zayıf çağı olan VII. yüzyılın başında Uygur, Bugu, Bayırku, Tongra gibi kabileler bir reisin hâkimiyeti altında toplanıp siyasî birlik oluşturdular. Reislerinin unvanı "İrkin" idi. İrkin'in P'u-sa adlı oğlu 630'dan sonra Göktürkler'in kuzey sınırlarına akınlar yapmaya başladı. Göktürkler bu Uygur-Töles akınlarını durdurmak için bir ordu gönderdilerse de başarı sağlayamadılar. Bu durum Uygurlar ve Tölesler'e büyük itibar kazandırdı. Göktürkler'in zayıfladığı bu çağda Orta As-

ya'nın kuzeyinde başlıca iki kuvvet vardı: P'u-sa'nın emrindeki Uygur Tölesleri ve Sirtarduş Tölesleri. 646 yılından sonra Uygurlar yine bir liderin (ilteber) idaresinde bulunuyorlardı, fakat bu kişi Çinliler'in adımı durumundaydı. Sirtarduş Tölesleri de Çin'in müttefiklerine yenilip Uygurlar'ın idaresine girmeye mecbur oldular. Böylece Orta Asya'nın doğu kısmı bir Çin eyaleti haline geldi. Çinliler'ce desteklenen ilteber kendini kağan ilân etti ve Göktürk tarzında teşkilât kurdu. Ancak bunu gerçek bir kağanlık dönemi olarak kabul etmek güçtür. Zira Uygur Tölesleri, Çin hâkimiyetinden kurtulmaya çalışıyordu. 648'de ilteber öldürüldü ve yerine halkın benimsediği bir reis getirildi, fakat o da Çinliler'in hilesine kurban gitti. Uygurlar'ın isyanından korkan Çinliler, onlarla Ch'i-pi Tölesleri ile arasında anlaşma sağlayıp büyük vaadlerde bulunarak Batı Göktürkleri'ne saldırımlarına yol açtılar. Çinliler gittikçe kuvvetlenip Batı Göktürkleri'ni devamlı mağlûp ettiler. Uygurlar da Po-jun adlı başka bir reisin idaresine girmişti. Bunlar 651'de Çin adına Kore isyanını bastırdılar, Batı Göktürk savaşlarına katıldılar. 656'da On Oklar'a karşı zafer kazandılar, Taşkent'e kadar ilerlediler. 661-663 yıllarında Çin'e baş kaldırdıysa da başarılı olamadılar. Göktürk Devleti ikinci defa kurulduğu zaman Uygurlar yine bu devletin içinde yer aldılar. 742-743'te Göktürkler'in hâkimiyeti altında bulunan Karluk, Basmıl ve Uygur oymakları Göktürk Kağanı Ozmış'ı mağlûp ederek öldürdüler. Göktürk Devleti ortadan kalkınca Basmıllar'ın idaresinde yeni bir kağanlık kuruldu. Uygurlar sol (doğu), Karluklar sağ (batı) yabguluğu teşkil ettiler. 745 yılında Uygur yabgusu Basmıl kağanını yenilgiye uğratıp kendini kağan ilân etti ve Kutluğ Bilge Köl unvanını aldı; böylece Büyük Uygur Kağanlığı kurulmuş oldu. Bu esnada Uygurlar'ın kendi birlikleri Yağlakar, Hu-tu-ku, Hu (Chiou-lo-wu = Kürebir), Küremür, Mo-ko-hsi-chi (Bagasıgır), A-Wu-ch'e (Ebirçeg / Abırçak), Hu-wu-su, Yo-wu-ku (Yagmurkar), Hsi-ye-wu (Ayavire / Ayabire = Ayamur / Aymur) adlı dokuz oymaktan oluşuyordu. Uygurlar kağanlık süresince Çinliler'le görünürde dostça yaşadılar. İyi münasebetleri geliştirmek amacıyla kurulan akrabalık bağları da bunu destekledi. Bu devirde Uygurlar, Çin'de rahat otorite kurabilmek için bu ülkeye yardım ettiler ve yıllık vergi aldılar. İmparatorun sadece bir isimden ibaret kaldığı zamanlar geldi. Gerileme devrinde ise Çinli entrikalarıyla yıkılıştta başrolü oynadılar.

Moyen-Çor (Bayan-Çor) Kağan'la kuvvetlenen, Maniheizm'i resmen kabul eden Böğü Kağan ile parlayan, Kutluğ Bilge Kağan ile zirveye ulaşan Uygurlar 821'den sonra gerilemeye başladılar. Kuzeyde Kırgızlar'la tekrar savaş çıktı. Ülkede Çin sarayının entrikaları kağanlık ailesinin gücünü zayıflattı. 840 yılındaki Kırgız saldırısı kağanlığın sonunu getirdi. Bunda savaşçı ruhunu gevşeten Maniheizm'in rolü büyüktür. Yenisey kıyılarında kuvvetli bir devlet kuran Kırgızlar Uygurlar'ı yenilgiye uğratınca baskından kurtulabilen Uygurlar çeşitli bölgelere dağıldılar. On beş Uygur kabilesi batıya Karluklar'a gitti. Diğer bir grup Çin'in kuzeyindeki Kansu vilâyetine göç etti ve Kan-chou şehrinde yeni bir Uygur Devleti kurdu; bunlar daha sonra Sarı Uygurlar adıyla anıldı. On üç kabileden ibaret başka bir grup Çin'in güney sınırlarına kadar indi. Diğer kabileler Doğu Türkistan'a göç edip Turfan, Kuça, Karaşar şehirlerine ve civarına yerleştiler. Uygurlar'ın en büyük topluluğu olan bu son gruplar kaynaklarda Dokuz Oğuzlar diye geçer. Küçük bir grup da doğuda Hsi-wei'ler'e sığındı. Bir bölümü Kırgızlar tarafından yok edildi, bir kısmı da Beşbalık şehri yöresine yerleştirildi. Bunlar sonradan Beşbalık Uygurları adıyla tarihe geçen Uygurlar'ın atalarıdır. Ayrıca Kitan ve Kay kabileleri-

Bezeklik'te Uygur asilzâdelerinin tasvir edildiği duvar resmi (Berlin Staatliche Museen)

nin başında da Uygur reisleri vardı. Hitay Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan bu Uygurlar kağanlığın yıkılışı ile nüfuzlarını kaybettiler. Uygur göçleri sonunda boş kalan topraklara zamanla Moğol kabileleri yerleşti, böylece Orta Asya'da Moğol hâkimiyeti başlamış oldu. Kan-chou Uygurları T'ang sülâlesiyle iyi geçindiler; beş sülâle devri boyunca bu dostluğu devam ettirmeye çalıştılar. Çin imparatorlarının kızları ve Uygur hakanları arasındaki evliliklerle akrabalık münasebeti de sürdü. Uygurlar, X. yüzyıla kadar merkezi Tun-huang'da bulunan Çinliler'in "vazifeye koyuluş ordusu"na bağlı olarak hareket ediyorlardı. 905'te bu ordunun Çinli kumandanı Çin imparatorundan ayrılıp Kua, Shai, I ve Hsi adlı dört vilâyetten müteşekkil özerk bir devlet kurdu. Bu krallık Uygurlar'a baskı yaparak bölge ticaretini ele geçirmeye kalkışınca 911'de Tegin kumandasındaki Uygur ordusu krallığın merkezi Tun-huang'ı ele geçirdi. Tun-huang zaferi Kan-chou Uygurları'nın Çinliler nazarında itibarını arttırdı. 924'te Jen-mei Kağan Çin'e elçi gönderdi. Hediye olarak götürülen yeşim taşı, keçe kumaş, pamuklu kumaş, yeşil ve beyaz şap bölgenin kıymetli ticaret mallarını göstermektedir. Jen-mei Kağan 924'te ölünce yerine Tigin Kağan geçti. 925'te Çin'e bir elçilik heyeti yolladı, ancak 926'da öldü. Onun yerini alan A-to-yü de (Adug) Çin'e sık sık elçiler gönderdi. 928'den itibaren Kağan olarak Jen-yü'nün adı geçer. Kağanların kısa aralıklarla birbirini takip etmesi Kan-chou'da 924-928 yılları arasında çalkantılı bir dönemin yaşandığı fikrini verir. Çin kaynaklarında özellikle ticarî münasebetler ve elçilerin geliş gidişleriyle ilgili bilgiler mevcuttur. Bunlarda rastlanan son hakanın adı Jen-mei Kağan'dır ve 939 yılına kadar sülâle yıllıklarında görülür. Sarı Uygurlar 940'tan sonra Hitaylar'ın (K'i-tan, Liao), 1028'den itibaren Tangutlar'ın, 1226'dan sonra Cengiz devletinin nüfuz sahası içinde bulundular. Bugün Kuzeybatı Çin'de yaşamaktadırlar.

840 yılında çevreye dağılan Uygur boylarından batıya giderek Beşbalık, Turfan, Hoço, Kâşgar taraflarında yerleşenler kaynaklarda değişik tarihlerde Kao-ch'ang, Turfan, Beşbalık Uygurları diye geçer. 840'taki son Uygur kağanının yeğeni Mengli'yi kağan seçtiler. Tibet'ten endişelenen Çin Uygur Devleti'ni tanıdı ve kendileriyle dost geçinen bu devletin genişlemesine pek karışmadı. Turfan Uygur Devleti, Orta Asya'nın ticaret yolları üzerinde ekonomik

bakımdan güçlendi. 911'de bağımsız hale gelen Uygur Devleti güneyde Tibet, Batı Türkistan'da Karluk bölgesiyle sınırlıydı. Devlet sanat, edebiyat ve ticaret alanlarında çok ilerledi (bk. TURFAN). Orta Asya'da kurulan Türk devletleriyle Çin arasında ticaret ilişkilerin seyriinde çok önemli rol oynadı. Kao-ch'ang Uygurları'ndan Çin'e ilk ticaret heyeti 962'de gitti. Kırk iki kişiden oluşan bu heyet Çin sarayına kendi ürünlerini sundu. 965, 981, 985 ve 1004 yıllarında ticaret heyetlerinin Çin başşehrine giderek Uygur ürünlerini tanıttıkları ve ticareti geliştirdikleri görülmektedir. Bu arada Çin imparatoru Uygurlar'a onları daha iyi tanımak amacıyla elçi gönderdi. 981-984 yılları arasında süren bu yolculuk sonunda düzenlenen Wang Yen-te'nin Uygurlar hakkındaki raporu özellikle Turfan Uygurları'nın kültür tarihine dair değerli bilgiler içermektedir. Turfan Uygur Devleti 1209'da Cengiz Han'a bağlanıp 1368 yılına kadar Moğol idaresinde varlığını sürdürdü. Barçuk İdikut adamlarıyla birlikte Cengiz ordusunda görev aldı ve zaferlerde payı oldu; 1211'de Cengiz Han'ın kızı Al-Hatun ile evlendi.

Çağatay Hükümdarı Tarmaşirin'in İslâmiyet'i kabul ederek (1326) Alâeddin adını almasının ardından Uygur ülkesinde İslâmiyet yayılmaya başladı. Koço Uygurları XIV. yüzyıl sonuna kadar Budizm'den vazgeçmedi. Hızır Han'ın saltanatında (1389-1399) Turfan ve Koço'nun zaptı üzerine

Hoço'da bulunan üzerinde Buda'nın tasvir edildiği IX. yüzyıla ait ipeklî kumaş

Budist Uygurlar'ın sayısı azaldı. Uygurlar'ın yaşadığı Doğu Türkistan Timur'un ölümünden sonra küçük hânedanlar idaresinde parçalanmış durumdaydı. 1678-1758 yılları arasında Cungarlar Doğu Türkistan'a hâkim oldu. Tunguz soyundan Mancu hânedanı Cungarlar'a son verdi. 1865'te Yâkub Bey Çinliler'e karşı ayaklandı, Doğu Türkistan'da bağımsız bir devlet kurdu. 1877'de bir suikast sonucu ölünce Uygurlar yeniden Çin idaresine girdiler. 1917 Rus İhtilâli sırasında milliyetçilik akımı etkili oldu ve Uygurlar, Doğu Türkistan Türkleri'ne verilen Tarancı (tarımcı-ekinci) adının yerine Uygur'u kullandılar. Çin idaresinde 1933'ten sonra Doğu Türkistan'da karışıklıklar çıktı ve Sovyet ordusu Doğu Türkistan'a girdi. 1950'de Doğu Türkistan'ın Çin'e bağlandığı Ruslar'ca da kabul edildi. 1955'te Uygur Özerk Bölgesi kuruldu. Bugün Uygurlar'ın çoğunluğu bu bölgede yaşamaktadır ve 20 milyona yaklaşan bir nüfusa sahiptir. Bir kısım Uygurlar ise buraya komşu olan Kırgızistan'da kaldılar.

Uygurlar yüksek kültür düzeyine ulaşan Türk topluluklarının başında yer alır. Uygur kağanlığı sırasında dikilmiş Türkçe runik yazılı Şine Usu (Moyen-çor Kağan adına 759'da), Taryat ve Karabalasagun (826) yazıtları Uygur kültürünün önemli örnekleridir. Turfan'da bulunan Uygurca eserler günümüze ulaşmıştır. Uygur edebiyatının en parlak devri 840'tan sonra Uygurlar'ın Turfan ve Kansu'ya yerleşmesiyle başlamıştır. Uygurlar çeşitli alfabeler kullanarak Maniheizm, Hıristiyanlık ve Budizm çerçevesinde zengin bir edebiyat birikimine sahip olmuşlar, bu eserleri Uygur alfabesi denilen ve geç dönem Soğd alfabesinin küçük çaplı değişimiyle oluşan yazıyla meydana getirmişlerdir. Asıl Uygur yazısının VII. yüzyılda geliştiği tahmin edilen işlek bir Soğd el yazısına dayandığı belirtilir. Kâşgarlı Mahmud bu yazıyı "Türk yazısı" olarak adlandırır. Uygur yazısı Çağataylılar arasında yayılmış ve Moğol yazısı diye bilinmiştir. Bu yazı XV. yüzyılda Osmanlı sarayında diğer Türk devletleriyle yazışmalarda kullanılmıştır. Uygur sanatının çok gelişmiş örnekleri de zamana ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

W. Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları* (trc. Ni-met Uluğtuğ), Ankara 1942, tür.yer.; a.mlf., *Çin Tarihi*, Ankara 1947, tür.yer.; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, tür.yer.; J. R. Hamilton, *Les ouïghours à l'époque des cinq dynasties, d'après les documents chinois*, Paris 1955, tür.yer.; a.mlf., "Toquz-oghuz et On-Uyghur", *JA*, CCL (1962), s. 23-63; E. G. Pulleyblank, *The Background of the Rebellion of An*

UYGURLAR

Lu-shan, London-New York 1955; a.mlf., "The Tzyjyh Tong-jiann Kaoyih and the Sources for the History of the Period 730-763", *BSOAS*, XIII (1950), s. 448-473; H. S. Levy, *Biography of An Lu-shan*, Berkeley 1960, tür.yer.; Bahaeddin Ögel, *Sino-Turcica: Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanın Türk Müşavirleri*, Taipei 1964; a.mlf., "İlk Töles Boyları", *TTK Belleten*, XII/48 (1948), s. 795-831; a.mlf., "Şine Usu Yazıtının Tarihi Önemli", a.e., XV/59 (1951), s. 361-380; a.mlf., "Uygur Devleti'nin Teşekkülü ve Yükseliş Devri", a.e., XIX/75 (1955), s. 331-376; Tsai Wen-shen, *Li Te-yü'nün Mektuplarına Göre Uygurlar (840-900)*, Taipei 1967; Chang Jen-t'ang, *T'ang Devrindeki Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler (618-745)*, Taipei 1968; C. Mackerras, *The Uighur Empire (744-840) According to the T'ang Dynastic Histories*, Canberra 1968; Gülçin Çandarlıoğlu, *Ötügen Bölgesindeki Büyük Uygur Kağanlığı 744-840 (Çin Resmî Tarihleri ile TFYK ve TCTC'deki Belgelerin Işığında)* (doçentlik tezi, 1972), İÜ Ed. Fak.; a.mlf., *Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri (9.-11. Asırlar)*, İstanbul 2004; a.mlf., *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü*, İstanbul 2004; Özkan İzgi, *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi: Hukuk Vesikalalarına Göre*, Ankara 1987; a.mlf., *Çin Elçisi Wang Yente'nin Uygur Seyahatnamesi*, Ankara 1989, tür.yer.; V. Minorsky, "Tamim ibn Bahr's Journey to the Uygurs", *BSOAS*, XII (1948), s. 275-305; H. Ecsedy, "Uigurs and Tibetans in Pei-t'ing (790-791 A.D.)", *AOH*, XVII (1964), s. 83-104.

GÜLÇİN ÇANDARLIOĞLU

UYKU

Arapça'da uyku kavramını ifade etmek üzere **nevm** ve bu kökten gelen **menâm** kelimeleri kullanılır. Kelime kökü itibarıyla "hareketin dinmesi, durgunluk" anlamındadır. Aynı kök ve türevleri "pazarın durgun ve hareketsiz geçmesi, rüzgârın dinmesi, denizin sakinleşmesi ve ateşin sönməsi" gibi mânalara da gelir. Râgib el-İs-fahânî nevmi "beyin sinirlerinin genişlemesi hali" (*el-Müfredât*, "nvm" md.), Seyyid Şerif el-Cürçânî "(duyusal) güçlerin hareketsiz kalmasına yol açan doğal bir durum" (*el-Ta'rifât*, "nevm" md.), Tehânevî ise "canlılık unsurunun sinirlere ulaşmasının engellenmesi sebebiyle canlıyı dış duylardan, iradeli ve iradesiz hareketlerden âciz bırakan durum" (*Keşşâf*, II, 1430) diye açıklar. Uykunun gittikçe derinleşen ve birbirini izleyen evreleri vardır. Bunların her birine Arapça'da ayrı bir ad verilmiştir. Âyet ve hadislerde uyku karşılığı olarak daha çok **sine**, **nûâs** ve nevmin yanında **rukûd** kelimeleriyle bunların türevlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bazılarına göre uyku evrelerinin ilkinde sine denir. Sine, "gözün süzölmeye başladığı, dimağda belirip henüz göz ve kalbe geçmeyen uyku ağırlığı" anlamına gelir. Ardından uykunun biraz da-

ha derinleşip göze geçmesiyle "organlarda beliren uyuşukluk" mânasındaki nûâs evresine girilir. Nûâs uyuklamak veya hafif uyku şeklinde de ifade edilebilir. Uykunun daha da derinleşip kalbe geçmesiyle nevm evresine ulaşılır (Bursevî, s. 234). Arapça'da uzun süreli uyku **rukâd** kelimesiyle karşılanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Ashâb-ı Kehf'in uzun uykusu için rukûd (el-Kehf 18/18) ve insanların tekrar diriltilmesi zamanına kadar beklemesi uzun bir uyku gibi kabul edildiğinden ölümlerini konulduğu kabir için "merkad" (Yâsîn 36/52) kelimelerinin kullanılması da bu görüşü desteklemektedir. Ancak bazı hadislerde uzun süreli olmayan uyku için de rukûd masdarından türeyen fiillerin yer aldığı görülür (Buhârî, "Nikâh", I, "Teheccüd", 12; Müslim, "Müsâfirîn", 163, "Şiyâm", 190). Arap yarımadası gibi sıcak bölgelerde genellikle öğleden sonra bir süre uyuma âdeti günümüzde de devam eden bir gelenektir (bk. KAYLÜLE).

Kur'an'da nevm ve menâm kelimeleri dokuz âyette (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nvm" md.), nûâs iki âyette (Âl-i İmrân 3/154; el-Enfâl 8/11) geçer. Sine ve nevmin birlikte kullanıldığı Âyetü'l-kürsî'de (el-Bakara 2/255) Allah'ın uyuklamadan ve uykudan münezzehe olduğu bildirilir. İki âyette (el-A'râf 7/97; el-Kalem 68/19) Allah yolundan sapan toplulukların uykuda iken semâvî bir felâketle cezalandırılmasından söz edilir. Allah uykuyu insanların dinlenmesi için yaratmıştır (el-Furkân 25/47; en-Nebe' 78/9). Gecenin uyumaya, gündüzün rızık kazanmaya elverişli yaratılması Allah'ın kudretinin ââmetlerindenir (er-Rûm 30/23). Uyku organizmanın faaliyetlerinin, merkezî sinir sisteminin ve beden dinlenmeye geçtiği, dış uyarılara karşı alginın iyice zayıfladığı geçici ve nisbî bir bilinçsizlik durumu sayıldığından Kur'an'da uykunun canlılıkla ölüm arasında bir hal oluşuna ve ölüme benzediğine dikkat çekilir (el-En'âm 6/60; ez-Zümer 39/42). Bedir ve Uhud savaşları öncesinde Allah müminlere hafif bir uyuklama (nûâs) verip onların korku ve kaygılarını gidermiş, cesaret ve özgüvenlerini arttırmıştır (Âl-i İmrân 3/154; el-Enfâl 8/11, 43). Hz. İbrâhim oğlu İsmâil'in kurban edilmesiyle ilgili işareti uykuda iken görmüştür (es-Sâffât 37/102).

Hadislerde de uykudan sıkça bahsedilmektedir. Bir hadiste, "Allah uyumaz, O'nun uykuya ihtiyacı yok" buyrulur (*Müsned*, IV, 395, 401, 405; Müslim, "İmân", 293, 295). Çocukluk dönemi ve akıl hastalığının yanında uykunun da sorumluluğu kaldırdığı bildirilmiştir (*Müsned*, I, 116, 118, 155; Bu-

hârî, "Talâk", 11; "Hudûd", 22). Resûlullah'ın mi'rac yolculuğu uykuya uyanıklık arasında başlamıştır (*Müsned*, IV, 201, 207, 208; Buhârî, "Bed'ül'l-halk", 6). Birçok hadiste Resûl-i Ekrem'in uykusuna, uyurken ve uyanırken yaptığı dualara dair bilgiler vardır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "nvm" md.). Bu hadislerde belirtildiğine göre Hz. Peygamber yatışı namazından önce uyumayı, namazdan sonra da konuşmayı uygun görmezdi (Buhârî, "Mevâkîf", 13, 23; Müslim, "Mesâcid", 235-237). Uyumak istediğinde sağ yanına yatar, yanağını sağ elinin üstüne koyar ve, "Allahım, kullarını diriltip bir araya getirdiğin kıyamet gününde beni azabından koru!" diye dua ederdi (*Müsned*, I, 400; IV, 281, 290, 300, 303). Üzerinde uyuduğu hasırın izi yüzüne çıkardı. Bu duruma üzülen sahâbilerin kendisine bir yatak sağlamaları yönündeki tekliflerini kabul etmemiş, "Dünya ile ne ilgim olabilir ki! Benim dünyadaki durumum ağaç altında bir süre uyuduktan sonra yoluna devam eden yolcunun durumuna benzer" demiştir (Tirmizî, "Zühd", 44). Bazı hadislerde uykuya ve sonuçlarına dair fikhî hükümler bulunmaktadır (aş. bk.). Bir rivayete göre Resûlullah uykuyu ölüme, uyanmayı hayata benzeterek yatarken, "Allahım! Senin isminle yaşar, senin isminle ölürüm" demiş, uyanınca da, "Bizi öldürdükten sonra hayata döndüren Allah'a hamdolsun" sözlerini söylemiştir (Buhârî, "Da'vât", 9). Berâ b. Âzib'e de yatağına yöneldiğinde şöyle dua etmesini öğütlemiştir: "Allahım! Büyük bir saygıyla isteyerek kendimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim, durumumu sana arzettim, sana dayandım. Senden başka sığınağımız yoktur. İndirdiğin kitaba, gönderdiğin peygambere iman ettim." Ardından da şu sözleri eklemiştir: "Eğer o gece ölürsen fitrat üzere tertemiz ölürsün, sabaha çıkarsan hayırla çıkarsın" (*Müsned*, IV, 302). Hz. Âişe'nin, "Yâ Resûlallah, vitir namazını kılmadan mı uyuyorsun?" sorusuna, "Gözlerim uyusa da kalbim uyumaz" cevabını vermiştir (Buhârî, "Teheccüd", 15, 16; Müslim, "Müsâfirîn", 125). Bir sahâbînin, "Peygamber uyuyorsa kendisi gözlerini açmadıkça uyandırılmazdı, çünkü uykusunda iken ne durumlar yaşadığını bilemezdik" dediği nakledilmiştir (Buhârî, "Teyemmüm", 6). Hadislerde geceleri Kur'an okumakla meşgul olanlara kıyamet gününde Kur'an'ın, "Benim için uykusundan feragat etti" diyerek şefaate edeceği belirtilmiş (*Müsned*, II, 174), annesi Hz. Süleyman'a geceleri fazla uyumamasını öğütlemiş, çok uyumanın kişinin âhîretini fakirleştireceğini söylemiş-